

Tardos Viktor drámái.

Írta: PERÉNYI JÓZSEF.

Élete. Született 1866-ban Budán, meghalt 1927-ben ugyanott. Atyja, *Krenner József*, a Nemzeti Múzeum ásványtári igazgatója, egyetemi tanár volt. Mint festő Székely Bertalan és Lotz Károly egyik legjelesebb tanítványa volt. Két évig Münchenben és Párizsban dolgozott. Itthon freskóival kezdte gazdag művészi pályafutását. Az irodalomban, egy ifjúkori drámái kísérletétől eltekintve, *Nero anyja* című drámájával tűnt fel (1903). Igen sok reményt fűztek irodalmi működéséhez, de ez a műve csak hat előadást ért, *Jászai Mari*t kifárasztotta a nagy és nehéz szerep, levették a műsorról és csakhamar feledésbe is merült. *György barát* című drámájával a Karácsonyi-díjat nyerte (1906). Külön figyelmet érdemelnek a *Rajzoktatásban* megjelent esztétikai cikkei. Tardos (Krenner) Viktort kortársai vagy nem ismerték, vagy félreismerték.

Tardos (Krenner) Viktor drámái. 1. *Nero anyja*, tragédia 5 felvonásban. Először a Nemzeti Színházban 1903 május 22. — 2. *György barát*, tragédia 5 felvonásban. 1907. Előadásra nem került. — 3. *Apák*, dráma. Kéziratban. Előadásra nem került.

Irodalom. A bemutató előadások után a fővárosi napilapok ismeretéseit. Pintér Jenő Magyar irodalomtörténete. Képes kiadás. Budapest, 1928. II. k. 208. l. Bartha József: Két nemzedék magyar irodalma. Budapest, 1926. 45. l. Magyar Szemle, 1903. 29. sz. (Nero anyja.) Vasárnapi Ujság, 1903. 21. sz. (Nero anyja.) Vasárnapi Ujság, 1903. 22. sz. (Nero anyja.) Kath. Szemle, 1904. 1. sz. (Nero anyja.) Akadémiai Értesítő, 1906. 284—286. (György barát.) Kath. Szemle, 1910. 10. sz. (György barát.) Vasárnapi Ujság, 1910. 47. sz. (György barát.) Széphalom, 1929. 7—8. sz. (Szabó L.: Posztumusz beszélgetés Tardos-Krenner Viktorral.) Krücken—Parlagi: Das geistige Ungarn. Wien u. Leipzig. II. 610. Színyei: Magyar írók. XIII. Budapest, 1909. 1305—1306. Pallas Nagy Lexikona. II. Pótkötet, 1904. 698. l. Rajzoktatás, 1927. 7—9. sz. (Tardos-Krenner Viktor.) Magyarság, 1924 március 7. (Apák.) Rajzoktatás, 1906. 5. sz. (Tardos-Krenner Viktor az Akadémia Karácsonyi-díjának nyertese.) Magyar Színművészeti Lexikon. III. k. 57. l.

*

Tardos (Krenner) Viktor, a kiváló freskó-festőművész nagy és ritka meglepetéssel szolgált, amikor mint drámaíró is bemutatkozott. Addig csak festményei révén volt ismert művész. Első nagyobbszabású festményei a *Vígszínház* mennyezetének képe, a „*Vígság műzsája*“, allegóriai csoportok környezetében és ugyancsak a *Vígszínház* függőnye, mely képének tárgya Mátvás király és Beatrix királyné bevonulása a budai várba.

A prágai új színház mennyezetének képe, amely a vígság diadalmenetét ábrázolja: kacagó, sípoló bacháns- és fauncsapat suhan el a tragédia komoly alakja előtt — szintén az ő alkotása. A művésznek Prága szimbólikus alakját is oda kellett festenie és erről az alakról vallják a prágaiak, hogy valósággal — Hunnia. Egyéb híres freskói; a pannonhalmi millenniumi emlék kupolájának mennyezetképe, amely Árpád pajzsra emeltetését és Ferenc József uralkodását ábrázolja; az országház ebédlőjének freskói közül a bőség, az aratás és a szüret allegóriái és az Adria tengerhajózási társaság palotájának lépcsőházi freskója: Adria istennője, amint újongó tritonok környezetéből merül fel a habokból.

1903-ban az érdeklődés a festőről a drámaíróra irányult. Ebben az évben (május 22-én) mutatta be a Nemzeti Színház *Nero anyja* című ötfelvonásos tragédiáját oly nagy és általános érdeklődés közben, amilyenre ritkán volt példa irodalmi és színházi életünkben, Általános volt a vélemény, hogy Tardos Viktorral új, érdekes és értékes írói egyéniség vonult be a magyar drámairodalomba, aki mellett nem lehet csak úgy pár közömbös szóval elhaladni, akit beható figyelemre kell méltatni. A darab iránt jó előre megvolt az érdeklődés, a hírlapok már előre közöltek belőle mutatványokat és mikor a mű a könyvpiacra is megjelent, irodalmi esemény gyanánt üdvözölték. Somló Sándor, a Nemzeti Színház akkori igazgatója azonban a darabot (1903) május végén adatta először. A darab hat előadást ért. Az idő megmelegedett s jött a szünet és a darabot elfelejtették.

Tardos Viktor tragédiája átgondolt, komoly munka s a maga nemében újabb drámairodalmunkban kevés hozzáfogható található.

A drámát olvasva, két hatás ötlük legerősebben szemünkbe. Az egyik az, hogy a festő meglátszik az írón — különösen a jelenetek berendezésében, a másik *Shakespeare* hatása. Tardos Viktor nemcsak kiváló festőművész, hanem szorgalmas tanulmányozója is volt Shakespeareuak, akinek még a modern színpadon is nehézkes, gyakori színhelyváltzásait sem kerüli el. Ez bizonyára árt is darabjának; a mű nyelve erőteljes, felépítése hatalmas, jellemzése igaz és eleven. Irodalmunk régi drámái közül *gróf Teleki László Kegyencét* juttatja eszünkbe a *Nero anyja*. Van is tárgyukban valami rokonság. A petyhüdt,

hanyatló Róma, a gyöngye Caesar és az asszonyi uralom mind a kettőben közös. Tardos Viktor *Tacitusból* (*Ab excessu divi Augusti* IV, XI, XII, XIII, XIV. lib.) merítette ihletét és alakjainak jellemét és részben talán objektivitását is. A jellemek rajzában s az események rendjén egyaránt Tacitushoz tartja magát.

A tragédia meséje a következő. A caesari palotát őrség állja körül és az előtérben kíváncsi, tanakodó népcsoportok hullámanak. A népet gyöttri a kíváncsiság, hogy miért őrzik a palotát, míg végre megtudja, hogy Claudius meghalt és végakarata, hogy Nero legyen a császár. A nép a halott caesarnak is engedelmeskedik és kikiáltja Nerót urának. Claudius Agrippina, a felesége mérgezte meg és Nerót azért juttatta a trónra, hogy ő maga uralkodjék. Tettét nem tagadja el Nero előtt sem, de csak azért, hogy hálát ébresszen benne maga iránt és mindjárt azt követeli tőle, hogy ellenségeit: Narcissust, Silanust, Agrippát, Parist végeztesse ki. Seneca bölcs szavai szerint: „Nem jó uralmat vérrel kezdeni” — és Nero is kegyelmet ajánl az elítélteknek, de Agrippina hajthatatlan marad. Majd azt követeli Nerótól, hogy ne találkozzék a csábítóan szép és nagyravágó Poppeával. Az éjjeli orgián azonban az ittas Otho, Poppea férje, dicsekszik felesége szépségével, el is hívja a caesari palotába a meglepett Poppeát, hogy megmutassa Nerónak, aki a szépséges asszony rabjává lesz. Agrippina meg akarja alázni Poppeát Nero előtt, az ajtóig vonszolja és azután kilöki. Poppea haraggal és gyűlölettel eltelve kiáltja vissza: „Agrippina elveszítelek!” (I. felvonás.)

A két asszony: Agrippina és Poppea harca Nerón át megindul. Seneca és Burrus figyelmeztetik Nerót, hogy anyja uralkodik; megölette már Silant és Narcissust, Rómának nem való asszonyuralom, száműzni kell őt. Később megtudja Nero, hogy Agrippát is megölette anyja. Előbb szemrehányásokat tesz neki, majd pedig kijelenti, hogy tovább nem tűr. Mikor az arméniai követség jó, Seneca és Burrus tanácsára megalázza anyját és kimondja, hogy államügyekben többé részt nem vehet. Agrippina dühében azzal fenyegetődzik, hogy megvallja bűneit a nép előtt, hogy ő ölte meg Claudius, hogy Nero jogtalan utód. „részeg szerelem fattya” és hogy a trón Britannicust illeti meg. Nero Senecától és Burrustól kér tanácsot. Seneca azt ajánlja, hogy száműzze Britannicust és anyját engesztelje ki ajándékokkal. Agrippinának Pallas, a kedvese, azt tanácsolja, hogy Nerót el kell veszítenie. Abban állapotnak meg, hogy Agrippina az örültségig fogja felizgatni Nerót és ha majd Nero féltékenységből megöli Britannicust, a testvérgyilkost letaszítja a trónról és Pallast ülteti helyébe. A felvonás végén jó Acte Nero engesztelő ajándékaival és elárulja Agrippinának, hogy Poppea ellene és hatalma ellen tör, Poppea másnap Nero lakására fog jönni és Agrippina elhatározza, hogy kilesi őket. (II. felvonás.)

A két nő végzetes küzdelme tovább folyik. Nero Locustától, aki Agrippinának is adott mérget, szerez Britannicus számára mérget. Agrippina is beváltja ígését és kilesi Poppea és Nero találkozását. Poppea Agrippina ellen ingerli Nerót és arra kéri, hogy hívja meg vendégül asztalához. A szerelmes Nero mindenre rááll:

„Poppea, győztesem! Igádba hajlok
Nero, a Caesar, Róma, a világ! —“

Poppea boldog s azt hiszi, hogy már győzött. Nero csakugyan vendégül látja Poppeát és Agrippina színlelt barátsággal fogadja. Lakoma közben mérgeggel telt serleget kínál Poppeának, de Nero kikapja kezéből a serle-

get és Britannicusnak nyújtja, aki kiüríti és nyomban meg is hal tőle. Agrippina villáma tehát vesztve is talált. Agrippina Nerót testvérgyilkossággal vádolja: ő Poppeát akarta megmérgezni, mert ez az asszony veszélyes Neróra nézve. Poppea most felszólítja Nerót, hogy száműzze anyját, mire Agrippina rárohan és öklével arcába vág. A szerelmes caesar Corsicába száműzi anyját. (III. felvonás.)

Poppea tovább ingerli Nerót anyja ellen, aki nem ment el a száműzetésbe, hanem fia élete ellen tör. Nero most cselhez folyamodik s színelég kibékül anyjával. Hogy egészen félrevezesse, hozzáutasítja a parthusok vezéreit, hogy fogadja hódolatukat és a szeretet örve alatt arra kéri, hogy új pompás hajóján menjen Bajaeba. Agrippina mindenre rááll, elhiszi, hogy fia őszinte szeretettel közeledett hozzá, be is vallja ezt Pallasnak, aki óvja, hogy ne menjen a hajóra, de Agrippina démoni örömmel mondja:

„Almok rémítenek, valóság soha!
Készíts mindent elő, ha megjövök —
Pallas imperator!” —

(IV. felv.)

Az Anicetes építette hajó a vizen kettéválik és elmerül. Agrippinát halálszok mentik ki és hazatámogatják. Agrippina magához térve fölláztatja a népet Nero ellen. Nero éppen egy orgiáról tér haza Poppeával faunoknak és bacchansnőknak öltözött néppel és zenészekkel. A lázadás kitör. utcai harc támad, amelyben Pallas elesik. Holttestét Nero elé hozzák, de Poppea Agrippina elé viteti és mikor megpillantja holt kedvesét, őt is halálos ütés éri és csakhamar behozzák holttestét Nero és Poppea elé. A lázadás hatalmasabb tüzzel tör ki és egy követ jelenti Nerónak „Nem vagy többé caesar — Udv alba imperator!” — A becsületes Burrus kardjába dől és a bölcs Seneca szavai zárják be a darabot:

„Caesarnak palotája ing, remeg,
Százszor mennydörgő esattanással megtörik,
A dőlő oszlopok, mint kardok esapnak össze,
S esillagokra száll a rombolás pora.” —

(V. felv.)

A dráma szörnyű pusztulás képét tárja elénk. A cselekvény fondorkodásból, kéjvágyból, tettetésből, gyilkosságból szövődik. A drámai személyei vak dühben és kéjmámorban tántorognak a vérfürdő elé. A kegyetlen és rosszakarátú Agrippinából és az asszonyos, hiú Neróból hiányzanak a lélek finomabb rezdülései. Az egész darabban egy elemi erő és viharos tragikai szenvedély van, mely az alakokon túl egy kor érdekes és hű képévé szélesül.

A drámán erősen érezhető, hogy a szerző egyetlen tanítómestere *Shakespeare* volt. A *Nero anyja* technikájában és formájában lényegileg shakespearei, ezt a technikát és formát a dráma tárgyának nagy dimenziói és bonyodalmai követelik. A darab megjelenése után sokat vitatkoztak fölöle. Voltak, kik elkéssett munkának tartották, mert sem tárgyánál, sem stílusánál fogva nem áll közvetlen kapcsolatban a mai étellel vagy

irodalmunkkal. Magában álló munkának, sőt magányos ember munkájának tekintették. Azt állították, hogy Shakespeare ma-nap nem így írna, mint Tardos. Shakespeare a maga korában modern volt, mert ő tragédiának és a komédiának akkor modern, népies angol formáját fejlesztette tovább. De nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy magyar drámai forma nincs és nem is volt. A magyar dráma mindig kölcsönvett technikával és formával dolgozott és így Tardost sem illetheti szemrehányás ezért, legfőljebb annyiban, hogy valamivel modernebb formát is választhatott volna. Shakespearet nálunk már sokan utánózták, de ily közel még nem jutott el hozzá senki. A *Nero anyja* bizonyára nem hibátlan alkotás. Tardos Viktor ragaszkodik mes-terének modorosságaihoz, így például az alliterációk, a szójátékok erőszakolt és keresett alkalmazásában. De ezekért a modorosságokért kárpótol, különösen drámája nyelve. Ez a nyelv kifejező, erőteljes, festői, hatalmas és nagyon elüt a magyar verses tragédiák szokott nyelvétől.

Még inkább figyelemreméltó Tardos Viktor jellemrajzoló tehetsége. Tardos alakjai majdnem kivétel nélkül kitűnő történelmi arcképek. Mintha a festő ezekben háttérbe szorítaná a drámaírókat. Tardos oly fontosnak tartja a jellemnek teljes kifejtését, hogy emellett a cselekvényt is elhanyagolja. Többet törődik a jellemrajzzal, mint a cselekvénnyel. Vegyük csak például figyelembe Burrus és Seneca alakját. E két jóbarát inkább csak tanáccsal folyik be a cselekvényre, de jellemük leg-hatalmasabban olyan pontokon bontakozik ki, amelyek a cselekvényre nézve alig jöhetnek számításba. A bölcs Seneca első-rangú remeke a jellemzésnek és második felvonásbeli monológ-jához hasonló csak remekművekben található. Igaz, hogy ez a monológ nem tartozik szorosan a cselekvényhez, legfőljebb mint korfestő részlet és mint ilyen megragadó erővel tükrözi, hogy ebben a korban még a filozófia is mily mélységesen romlott.

Nero és Agrippina jellemzésében van valami hiány. A szerző nem eléggé okolja meg, hogy Agrippina Nérot meg akarja öletni és megokolatlan, hogy Nero anyját mindenáron el akarja tétetni láb alól.

A tragédia koncepciója a cselekvény minden terjengőssége mellett világos, fejlődése okszerű és következetes. A bukás és az összeomlás képe hatalmas, szinte kinő a színpad keretéből dimenziójánál és tömegénél fogva.

Tardos Viktor tragédiája mint olvasmány elsőrangú, olvasva jobban hat, mint a színpadon, bár egyes jelenetei oly finom színpadi érzékkel vannak fölépítve, hogy a színpadon is gyujtottak, bár a mű előadása nem volt egészen kifogástalan.

A kor divatja nem kedvez a nagy tragédiáknak, a shakespearei kompozíciónak és a pathetikus előadásuak. A mai ember nem szereti a drámában a sok külső történetet, a tömegek mozgását, vagy a esatajeleneteket. A mai színpadi előadásnak egyetlen feladata és törekvése a teljes valóság látszatát kelteni. Ezért nem volt állandó sikere a *Nero anyjának* sem, ezért nem kerülhetett előadásra *Harsányi Kálmán*uak már 1905-ben benyújtott *Ellák*-ja és valószínű, hogy a Nemzeti Színház ezért nem vállalkozott Tardos Viktor másik, nagy történelmi tragédiájának, a *György barát*nak bemutatására sem.

Tardos Viktor másik drámáját, a *György barát*-ot (tragédia öt felvonásban), a M. Tud. Akadémia 1904–5. évben hirdett Karácsonyi-pályázatra küldötte be. A bíráló bizottság (*Endrődi Sándor, Herczeg Ferenc, Lévy József és Rákosi Jenő*) jelentése alapján az Akadémia a negyvenöt elbírált darab közül négy szóval egy ellen Tardos Viktor művének ítélte a jutalmat, nagystílu, nagyszabású és egészben ritka jellemrajzáért.

A *György barát* minden részében újszerű, jelentékeny kísérlet a titokzatos magyar politikus jellemének költői feldolgozására.

Az első felvonás 1541-ben játszik Budán, Izabella királyné imádkozószobájában. Izabella királyné imádkozik udvari népével együtt nagybeteg, kétléves fia gyógyulásáért. Majd kéri hívét. Frangepánt, hogy ne bánssa György barátot, mert ez fiát szereti. Majd fellép Martinuzzi, a királyné tanácsadója és vigasztalja a fiáért aggódó anyát, aludni küldi a meggyötörtet és aztán imazsámolyra borulva imádkozik a beteg gyermekért. Frangepán bérence surran most be, de a nagyerejű barát kicsavarja kezéből a tört és leszúrja. Majd behívja a magyar urakat: Török Bálintot, Verbőczyt, Majláthot, Frangepánt. Kijelenti előttük, hogy Istentől küldöttnek érzi magát, reszket a magyar nemzet boldogulásáért és Török Bálintot a várat ostromolni készülő német sereg ellen küldi. Közben megszólalnak Roggendorf ágyúi. (I. felvonás.)

A királyi palotába behallatszik az ágyúzás és a teremben, ahol dáridót tartanak, tánczene szól. Frangepán találkozik a királynéval, aki átadja neki a vár déli kapukulcsát. Ezen a kapun akar a királyné elmenekülni és Frangepán majd követi őt. A királyné távozik, György barát kerül Frangepánnal szembe és Frangepán kénytelen átadni a vár kulcsát. Majd megjelenik a királyné a gyermekkel. György baráttól pénzt kér és kap is, de a barát aláíratja vele Bebek, Frangepán és a lengyel urak halálos ítéletét. Az ostrom közben megerősödik, a királyi palota fala bedől. A magyar urak kérdőre vonják György barátot, mért hozta be a törököt,

meg is felel reá, hogy az ostromló osztrák nyakára hozta, aki németté gyúrná a magyart. György barát a várfalakra parancsolja a várbeli népet; Török Bálintot nem engedi vissza a várba, a német megfutamodik. A török úrrá lett. (II. felvonás.)

A királyi palotában Pater kérdezi György barátot, miért gyűjtött kincset? Veszegetésre kell neki. Imádja nemzetét és a javát akarja. Azért fordult a török felé is és a királyné elé vezeti Ali Csauszt, a szultán követét, ki a szultán üzenetével jött, kéri a királynét, hogy küldje el hozzá kisfiát. Verböczy is azt tanácsolja, hogy ennek meg kell történnie. A kis királyfit le is viszik a szultán elé, közben pedig a törökök ellepik a várat és végül Szolimán szultán kijelenti, hogy a Duna—Tisza-köze az övé marad. A vár már a töröké. Györgynek szemrehányásokat tesznek, de ő egyre csak azt hajtogatja, jobb, hogy a török fészkelte be magát Buda várába, mint a német, mert ez a magyarság lelkét rontaná meg. A vártemplom tornyára kítűzik a török holdat, Verböczy ezért a szultán előtt akar tiltakozni, de György barát kijelenti, hogy Erdélyben aranyat és sereget gyűjt és majd kiveri Szolimánt Buda várából. Buda most elveszett, de él a király. (III. felvonás.)

A negyedik és az ötödik felvonás tizenhat év múlva játszik Erdélyben. Tardos Martinuzzi halálának dátumát azért változtatta meg, mert hősenek halála előtt csalódnia kell a királyban. Tragikus nagysága — a szerző szerint — abban éri el tetőpontját, hogy még a romlott királyhoz is ragaszkodik, mert a király a nemzet szimbóluma. Ennélfogva költői szempontból fontos, hogy a kis király ifjúvá serdüljön Martinuzzi életében.

A kis királyjelöltből elkényeztetett úrfi lett, aki anyjától gyűlölni tanulta a ridegnek látszó György barátot. Martinuzzi végre is megvalósítja hazafias nagy célját és a szövetségére számító osztrák és török követek nagy meglepetésére kikiáltatja a fiatal János Zsigmondot királlyá és a koronát is felteszi a fejére. A pártos magyarok egy része Ferdinándot akarja királynak és Castaldo a Ferdinánd-párti magyarokkal és a spanyol katonákkal megtámadja György barátot, aki megmenti a királynét fiával és a koronával, majd hirtelen felölti a pápa által küldött bíborosi ruhát és térdre kényszeríti maga előtt Castaldo katonáit. (IV. felvonás.)

Az utolsó felvonásban György barát rideg szobáját látjuk. Ide, az alvinci várba jön a királyné is a fiatal királlyal. A királyné bocsánatot kér György baráttól, csak most látja be, hogy ez jót akart velők. Frater György egy földalatti folyosón megszökteti a királynét és a királyt, ő pedig magára marad. Most betörnek hozzá előbb Ferrari, majd Castaldo spanyol katonákkal és megölik az öreg György barátot, ki utolsó vonaglásában is a királyra gondol: „Detur regi Sigismondo“ szavakkal az ajkán hal meg. (V. felvonás.)

Tardos Viktor a cselekvény megszerkesztésében elég híveu követi a magyar történelemből ismeretes eseményeket, csakhogy ezek keretébe Martinuzzit, korunk egyik legkiválóbb politikusát, állítja be középpontul. Az író olyannak festi hősét, mint aki makacsul, vaskövetkezetességgel törekszik a két hatalom (a török és a német) fenyegető nyomása közt a magyar nemzeti királyság fönntartására. Ebben való hitének és törekvésének letéteményeseként János Zsigmondot tekinti s minden törekvése odaírányul, hogy a magyar koronát az ő fejére tegye. A szerző fel-

fogása szerint ebből a szempontból kell Martinuzzinak minden tettét megítélnünk; ezt a célt szolgálták a királyné zaklatása és háttérbe szorítása, a törökkel való egyezkedése, a némettel való barátkozása és egész politikája, amely neki annyi ellenséget szerzett és vesztét is okozta.

Tardosnak nem az volt a célja, hogy a cselekvényt krónikás hűséggel vigye a színpadra, hanem inkább az, hogy minél élesebb világításban állítsa elénk Martinuzzi alakját és a történeti tényeket csak annyiban használja fel, amennyiben célját elősegítik. Hogy színesebbé tegye a drámát, szerelmi viszonyba hozza Izabella királynét, Szapolyai János özvegyét, egy magyar főúrral, Frangepánnal. Ez nem történeti tény, de *Kemény Zsigmond Zord idő* című regénye óta átment a köztudatba.

Tardos Viktor tragédiájának jelességei a következetes drámai felfogásban, a cselekvénynek művészi fejlesztésében, erőteljes, tömör és régieskedő nyelvében, de mindenekelőtt a kitűnő jellemrajzban rejlenek.

Ebben a drámai műben legfigyelemreméltóbb György barát politikai jellemrajza. Tudott dolog, hogy Martinuzzi a magyar nemzeti királyságot és a töröktől való függetlenséget akarta biztosítani és ezt előbb megkísérelte Izabella királyné és környezete ellenére s a nagyváradi béke mellőzésével, majd megkísérelte Ferdinánddal is és ez okozza megöletését 1551 december 17-én. Azt is tudjuk a történelemből, hogy Martinuzzi főcélját uralkodóvágya és nagyratörése gyakran elhomályosítja és tetteit általában egyetlen rugóból nem lehet megmagyarázni.

Tardos Viktor úgy mutatja be Martinuzsit, mint aki János Zsigmondot, mint utolsó nemzeti királyt, rajongó szeretettel veszi körül. Érte mindent meg kell tennie. A gyöngye királyi gyermek szimbólum, róla mondja Martinuzzi: „Királyi gyermek, ter- vem, kínom, mindennél szentebb álmon.“ A szerző ezt az alap- elvet Martinuzzi jellemében következetesen, erős meggyőződé-ssel viszi keresztül még a történeti adatok rovására is. Martinuzzi János Zsigmondot Erdélyben koronáztatja meg és nem Budán, Martinuzsit akkor ölték meg, amikor János Zsigmond még csak tizenkétéves volt, de a szerző, mint már említettem, megindokolja a történettől való eltérését. Bizonyos, hogy Tardos Viktor el- járása merész, de másképp aligha oldhatta volna meg az általa jelzett keretben a különben igen jól és történelmünk e részeinek alapos ismeretével kigondolt tervet.

Martinuzzi valódi tragikái érdeket, részvétet ébreszt. Tragikuma, mely eszméje miatti bukásában, csalódásában áll, (s nincs senki, aki megértené) megható. Mikor megtudja, hogy gyilkosai elől nem menekülhet, de nem is akar menekülni, miután már megmentette Izabella királynét és János Zsigmondot, mondja:

„Versz Isten engem, hogy gondjaim egy nemzet életére fecséreitem, mely drágább volt nekem, mint az égi szentség; hogy úgy beszélek véled, mint aki tartozandóságát követeli. Nem könyörögtem, mert hogy megadnod kell, úgy hittem, mind azt, hogy vagy. Büntetsz, hogy miért, azt meg nem érthetem. Verhetsz, meg nem alázhatsz. Testem összetörted, lelkemet nem, erőre gyúrtad, nem törheted. Miért nem segítél? Kora vénséget küldtél csontjaimra, szívemre nem, él az, remélni tudna még, de testem, e hitvány, — koporsó, melyben a szív élve temettetett. — Vén kard, vér nem, a rozsdá rágja meg, harc nem, csak egy penészletes sarok. Könyörgök, Isten, megalázkodom; hajolj meg, büszke honlok. Kérlek, könyörgök! Mutass csodát, ha elveszed e nemzet védőjét, hogy boldog lehessen védő nélkül is. Neked minden lehet.“

Martinuzzi mellett a királyné jellemrajzát dolgozta ki legjobban; ez néha vonzó, de éppen nem ártatlan könnyelműséggel, sértett és folytonosan lázadó, de babonás félelmében mindannyiszor megalázkodó föllépésével Martinuzzi ellen, akit gyűlöl és eltenne láb alól, de mindig kénytelen hozzáfordulni: a legkiválóbb drámairónak is becsületére válnék,

Egyéb alakja: Verbőczy István, Török Bálint, Frangepán, Dallos diák, Martinuzzi udvari dalosa, Balassi Menyhárt, Pajzs Mihály — mély, vázlatos voltukban, néhány mondásukkal is, mintegy kőbevésvé állanak előttünk.

Külön kell a tragédia nyelvéről megemlékeznünk. Ez a próza, igen sokszor ötös- és hatodfeles jambusi lejtéssel, jellemző, régieskedő, tömör, helyenkint darabos, de erőteljes, találó, helyzetszerű; emlékeztet *Kemény Zsigmond* nyelvére. A darabot nem adták elő. A Nemzeti Színház drámabíráló bizottsága két alkalommal is elfogadta előadásra, de *Tóth Imre*, a színház akkori igazgatója, azzal a kijelentéssel utasította vissza, hogy a darab gyökeresen, abszolúte rossz, elő nem adható. Habent sua fata libelli. 1907-ben könyvalakban is megjelent. (Franklin Társulat.) Tardos egy pár év múlva átdolgozta operalibrettóvá. Az átdolgozás nagyon sikerült. Az öt felvonást igen ügyesen háromra vonta össze, amivel tragikái hatását még inkább emelte. Ehhez a kitűnő operalibrettóhoz *Rékai Nándor* írt zenét. A művet 1910-ben mutatta be a M. Kir. Operaház.

Tardos Viktornak harmadik színműve az *Apák* című, amely kéziratban maradt fenn. Tardos ezt a művét a Magyar Színházhoz nyújtotta be. A darab itt nem került előadásra, pedig a színház az 1924. évi játékevad egyik legnagyobb eseményeül tartogatta Tardos darabját. De Somlay Artur otthagya a színházat és Tardos darabja is lekerült a műsorról, mert a mű anyyira összeforrott Somlay személyével, hogy nélküle nem mutathatta be a darabot a Magyar Színház. Kilátásban volt mégis, hogy az „Apák“ bemutatója a kolozsvári Nemzeti Színházban lesz meg. Somlay ugyanis, többhónapos erdélyi vendégszereplési körútra indult és a darabot Kolozsvárt szándékozott bemutatni. Janovics Jenő, a kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója, a darab előadási jogát meg is szerezte és így a darab Somlay Artur rendezésében került volna színre. A kolozsvári bemutató is elmaradt. Az elmaradt bemutatásért kár volt. Az *Apák* Tardos Viktornak egyik legérdekesebb alkotása, mely tulajdonképen a szerző életét szimbolizálja. Tardos a darabot a Magyar Színházba való benyújtás előtt meghitt baráti körben felolvasta. Ennek a felolvasásnak alapján mondhatunk el egyet-más erről a homályban maradt darabról. A darab kézírata valószínűleg Somlay Arturnál van.

A darabnak kettős cselekménye van. A külső színes, eleven, fordulatós, az érdeklődést végig feszülten tartja annyira, hogy a lényegesebb — a szimbólikus belsőre kevesebbet ügyelünk. A színen izzik a renaissance-légkör; kacagunk, tapsolunk a léháznak, a semmirekellőnek és szinte eltűnjük, hogy a becsület meggázoltassék. A darab borotvaélen halad, egyre fokozottabb fojtott levegőben és egyszerre legördül a függöny. Az utolsó percben a szerző felénk tartja a tükört, hogy meglássuk magunkat olyanoknak, amilyenek vagyunk. A léha, a kontár, a sarlatán természetesen szintén kénytelen magát meglátni. A darab talán túlzottan nyílt és őszinte, de kritikája igazságos. Feltárul benne előttünk a szerző vérző szíve. A legnagyobb tövist a szerző maga szúrja szívébe, mítha csak azt akarná vele mutatni, hogy a szenvedés nem is olyan elviselhetetlen, hogy az élet nem egyéb, mint szenvedés; de vidám csak az lehet, aki szenvedni is tud.

Tardos Viktor koraifjúságától fogva rajongott a színházért. Valóságos ünnepnapja volt, amikor szülei elvitték, mint kis-

diákot a Nemzeti Színházba, ahol leginkább Jászai Mari hatalmas művészete hatott rá. Később is sokat foglalkozott a színházzal. Tizenkilencéves korában írta első drámáját, címe: *V. László*, melyet a Nemzeti Színház figyelemre méltónak minősített. A darab nem került színre, kézírata *Mikes Lajos* birtokába jutott. Az elismerő bírálat hatása alatt kezdte írni a *Nero anyját*. A munka lassan haladt, évekig dolgozott rajta és *Palágyi Menyhért* sürgetésére, aki a készülő tragédia egyes részeit nagyon megdicsérte, fejezte be a drámát.

Töredékben maradt *Abelard és Heloïse* című tragédiája, van egy drámatervezte *Michelangelóról* és egy *Gobineau*-szerű drámai jelenete *Michelangelo és Gyula* pápa között és egy vígjátéka.

Legkedveltebb olvasmánya Shakespeare volt. „Folyton olvasom Shakespearet s a hátsó drótozást keresem a darabokban” — mondja egyik nyilatkozatában. És emellett belemerült a történelmi tanulmányozásába is. Már elismert festőművész volt, mikor harminchétéves korában fellépett első drámai művével, amely után rögtön hozzáfogott barátai, különösen Hevesi Sándor buzdítására hazai tárgyú tragédia megírásához. Munkáját nem követte a remélt siker és a kétségtelenül tehetséges drámaíró elhallgatott. Kortársai igaztalanul bántak ezzel a különös magyar tehetséggel. Festő, szobrász, író volt egy személyben. Volt ugyan idő, mikor a magyar irodalmi élet úgy zajlott körülötte, mint később Ady Endre körül. Cikkekben dicsőítették vagy kisebbitették drámáit, paródiák, karikatúrák foglalkoztak alakjával olyan időben, amikor sokkal kisebb volt a művész személye iránti érdeklődés, mint manapság. Aztán csakhamar elfelejtették, mint sok más magyar tehetséget is. A zseniális művész emlékének kívántam hódolni szerény tanulmányommal. A modern magyar dráma történetének írója nem mehet el szó nélkül Tardos Viktor drámái mellett, amelyek a szegényes magyar történelmi drámaírodalomnak megbecsülendő értékei közé tartoznak, amelyek megérdemlik, hogy az irodalomtörténet feledésbe merülni ne engedje őket.